

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються ризики, притаманні зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання. Визначаються види та інструменти страхового захисту для мінімізації наслідків екзогенних та ендогенних явищ при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Risks, inherent foreign economic activity of subjects of menage, are examined in the article. Kinds and instruments of insurance defence for minimization of consequences of the exogenous and endogenous phenomena during realization of foreign economic activity are determined.

Майже 85 % комерційних структур і підприємств України здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, від якої залежить їхній подальший ефективний розвиток, розширення ринків збуту, отримання нових технологій і прибутків, обмін досвідом, інтеграція у міжнародну систему виробництва, тощо. Отже, багатьом із них неодноразово доводилося мати справу з ризиками у цій сфері.

Розвиток міжнародних господарських зв'язків суб'єктів господарювання обумовив необхідність ефективного захисту майнових інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності від різноманітних ризиків, викликаних певними подіями. Страхування зовнішньоекономічних операцій з боку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснюється в Україні на договірних засадах і є добровільним, якщо інше не передбачено законами України.

Дослідженню страхової діяльності у сфері ЗЕД присвятили свої праці О.П. Гребельник, В.І. Грушко, М.І. Дідківський, Р.В. Пікус, О. А. Соловйова та інші.

Метою статті є визначення економічної сутності ризиків у сфері ЗЕД та можливостей використання страхування для їх мінімізації.

Згідно Закону України "Про страхування" є перелік видів обов'язкового страхування. Страхування зовнішньоекономічних операцій здійснюється в Україні щодо ризиків, які існують у світовій практиці.

Страхування зовнішньоекономічних операцій в Україні здійснюється комерційними страховими компаніями (державними, акціонерними, іноземними, змішаними, та іншими), а також іншими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, до статутного предмету діяльності яких входять страхові операції (страхування). Вибір страхової компанії (страхувача) здійснюється суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності самостійно.

По перш слід зазначити, що для більшості видів страхування укладання договорів є добровільним. Однак сам характер угод про товарні поставки, підряди на будівництво та перевезення, про оренду того чи іншого майна, як правило, враховує страхування як неодмінну передумову дії договору. Залежно від змісту відповідних контрактів витрати на страхування може нести будь яка із сторін; вона вибирає страхову компанію та умови страхування, орієнтуючись на власні інтереси та інтереси вітчизняних страхових організацій.

Так, виходячи з базисних умов поставок "Інкотермс", під час експорту вітчизняних товарів пріоритет мають контракти, укладені на умовах CIF, які включають витрати на страхування у продажну ціну продукції (тобто вона страхується в якійсь національній організації). Під час імпорту продукції перевага надається договору на умовах FOB, коли купівельна ціна не містить затрат на страхування, щоб товари могли бути застраховані в Україні.

При настанні ризиків, про які йдеться в "Інкотермс", покупець зобов'язаний сплатити ціну товару навіть при отриманні товару у стані, який не відповідає умовам договору, чи при повній його втраті. У цьому полягає "ціна ризику". Якщо ж ушкодження не обумовлене транспортним ризиком, то покупець має право не тіль-

ки ухилитися від оплати товару, але і вважати продавця відповідальним за порушення умов договору.

Право страхувальника на пред'явлення претензій страховику обмежено строком позовної давності, яка встановлена законодавством України. Суперечки, які впливають з договору страхування, між страховиком та страхувальником вирішуються Господарським судом України або Морською арбітражною комісією [1, с.25].

Ще одним зовнішнім ризиком є ризик втрат в умовах значних коливань курсів валют. Будь яка зовнішньоекономічна операція ставить перед собою мету – обмін товару на інший товар чи його грошовий еквівалент його вартості виражений в іноземній валюті. Особливістю міжнародних економічних відносин є те, що завжди для однієї зі сторін розрахунки здійснюються в іноземній для неї валюті, і залежно від внутрішнього економічного стану тієї чи іншої країни, її платіжного балансу та інших чинників курс валюти цієї країни по відношенню до інших валют постійно змінюються. В умовах значних коливань курсів валют і виникають цій ризик втрат для партнерів у зовнішньоекономічних операціях. Для захисту від можливих валютних втрат, пов'язаних із курсовими коливаннями, у зовнішньоторгових контрактах, а іноді і у кредитних угодах, застосовують валютні застереження. Захист від ризику з допомогою валютних застережень належить до нестрахового захисту, оскільки не передбачає розміщення цього ризику на страхування у страхових компаніях. Суть цих застережень полягає у встановленні в контракті таких умов, які б звели до мінімуму ризик від коливань валютних курсів [2, с.64].

Механізм страхування від валютних втрат переважно зводиться до того, що страховик відшкодовує експортеру валютні втрати, який зазнає експортер у зв'язку з несприятливими для нього коливаннями валютного курсу, які перевищують обумовлений рівень його відхилення від курсу під час укладення контракту. У свою чергу, експортери виплачують страховику премію за страхування ризику валютних втрат в обумовленому розмірі.

Існують також ризики, пов'язані з умовами контракту: щодо властивостей товару, щодо умов постачання, щодо вибору валютних умов контракту, ризик форс-мажору, ризик розриву контракту. Залежно від етапу угоди ризики виникають: при митному оформленні, при сертифікації, комерційні, транспортні. За місцезнаходженням ризику бувають: закордонні, прикордонні, на власному ринку. З огляду на можливість впливу підприємства на ризик вони поділяються на дві групи: залежні від діяльності підприємства, або внутрішні, і незалежні від діяльності підприємства, або зовнішні [3, с.47].

Головна проблема управління ризиками в зовнішньоекономічній діяльності українських підприємств полягає в управлінні такими ризиками, настання яких не залежить від зусиль підприємств. Цю проблему вирішують групи методів, спрямованих на зменшення можливих збитків, що викликані ризиками: хеджування, застосування різних форм і методів розрахунково-кредитних відносин, аналіз і прогнозування кон'юнктури. Та все ж значна увага серед методів управління

ризиками у зовнішньоекономічній діяльності приділяється страхуванню.

Страхування зовнішньоекономічної діяльності підприємств - це міжнародні економічні відносини з захисту майнових інтересів суб'єктів господарювання протягом періоду, в якому відбуваються певні події (страхові випадки), за рахунок майнових коштів, що формуються зі сплачених ними внесків (страхових премій).

У процесі страхування зовнішньоекономічних відносин беруть участь два суб'єкти: страхувальник та страховик. Страхування зовнішньоекономічної діяльності означає страхування ризиків, які виникли в ході її здійснення, і є комплексом різновидів страхування, що забезпечують захист інтересів вітчизняних і зарубіжних суб'єктів господарювання в міжнародному співробітництві.

Страхування зовнішньоекономічної діяльності, як і будь-якої діяльності, включає майнове, особисте та страхування відповідальності. Об'єктом майнового страхування є товарно-матеріальні цінності та майнові інтереси страхувальників. Серед майнових видів страхування найчастіше застосовуються такі:

- ✓ страхування вантажів;
- ✓ страхування морських суден (морське каско);
- ✓ страхування повітряних суден;
- ✓ страхування автомобілів;
- ✓ страхування експортно-імпортних кредитів;
- ✓ страхування збитків від зупинки виробництва або комерційної діяльності;
- ✓ страхування майна, що знаходиться за кордоном, від вогню й інших небезпек;
- ✓ страхування майна нерезидентів від вогню й інших небезпек;
- ✓ інші види майнового страхування.

Об'єктом страхування відповідальності є відповідальність перед третіми особами (фізичними або юридичними) внаслідок будь-якої діяльності або бездіяльності страхувальника. Така відповідальність може виникати (і досить часто) у силу дії законів щодо відшкодування збитку винуватцем, яким може виявитися (у тому числі випадково) підприємство - учасник ЗЕД. До цієї галузі в зовнішньоекономічній діяльності відносять:

- ✓ міжнародний поліс страхування цивільної відповідальності власників -автотранспорту;
- ✓ страхування цивільної відповідальності власників повітряних суден, що є обов'язковим при польотах за кордон;
- ✓ страхування цивільної відповідальності перевізників;
- ✓ страхування відповідальності виробників товарів;
- ✓ страхування професійної відповідальності, зокрема митних брокерів, юридичних консультантів і юридичних фірм, приватних нотаріусів, аудиторів та інших видів підприємницької діяльності;
- ✓ інші види страхування відповідальності.

Об'єктом особистого страхування є життя і здоров'я громадян. В зовнішньоекономічній сфері до такого виду відносять страхування життя туристів, медичне страхування, страхування пасажирів і працівників транспорту при міжнародних перевезеннях тощо.

Комплексні види страхування, що передбачають поєднання в одному полісі декількох видів страхування, також застосовуються в зовнішньоекономічній сфері. Наприклад, популярні в усьому світі поліси страхування будівельного підприємця від усіх ризиків і страхування всіх монтажних ризиків. Ці поліси покривають ризики uszkodження і знищення майна в процесі будівництва об'єктів і монтажу різного устаткування, а також відповідальність перед третіми особами при роботах, що ведуться, і післяпускові гарантійні зобов'язання підрядника. Страхове покриття забезпечується від усіх ризи-

ків будівництва і монтажу на повну вартість контрактів, що виконуються [4, с.149].

Використання посередників дає можливість розширити пропозицію страхових послуг, взяти на відповідальність виробничі та комерційні ризики, які не може вирішити страхова компанія. У зв'язку з цим доцільно застосувати перестраховання. Перестраховання - це система економічних відносин між страховиками, що дає можливість страховій компанії, яка уклала договір страхування, передати отримані ризики іншим страховим компаніям (перестраховикам). Зміст відносин між страховиком та перестраховиком полягає в зобов'язанні перестраховика покрити частину страхових виплат страхової компанії за страховими випадками, які настали у її клієнтів, сподіваючись на частину страхової премії, отриманої від клієнтів. Отже, економічна сутність перестраховання - це перерозподіл між страховими організаціями первинного страхового фонду. Прийняті в перестрахованні ризики можуть передаватися повторно, продовжуючи ланцюг перестраховання. Таким чином, у перестрахованні відбувається постійний обмін ризиками і преміями, головною метою якого є прагнення створити збалансований, стійкий власний страховий портфель.

Перестраховання є тим видом страхової діяльності, який, з одного боку, забезпечує надійність страхового захисту учасників зовнішньоекономічної діяльності, а з іншого - перестраховання є різноманітним зовнішньоекономічними зв'язків у страхуванні, мета якого полягає в забезпеченні захисту національних і міжнародних інтересів страхувальників у різних країнах.

У міжнародній практиці існує кілька варіантів участі держави у страхуванні експорту. У деяких країнах страхування експортних ризиків здійснюється державними агентствами, страхові премії сплачуються безпосередньо до бюджету і безпосередньо з бюджету сплачуються страхові відшкодування [2, с.234]. Інший варіант - створення окремих установ, які працюють на самоокупній основі, тобто покривають адміністративні витрати та страхові відшкодування надходженням від премій. Саме так здійснює державне страхування експорту переважна більшість країн. Є також країни, в яких страхування експорту забезпечується приватними або змішаними організаціями.

Участь держави в забезпеченні страхування експортних ризиків базується, головним чином, на недосконалому ринку. Оскільки приватні страховики не бажають надавати страхового покриття для найбільш ризикових експортних регіонів, ринок страхування експорту був би неповним без урядового втручання. Таким чином, сучасне страхування пропонує широкий набір послуг, пов'язаних із ЗЕД. Однак практика показує, що учасники ЗЕД використовують частіше за все ті види страхування, які є обов'язковими для здійснення ЗЕД (наприклад, страхування туристів, що виїжджають за кордон, або страхування відповідальності власників транспортних засобів для більшості закордонних країн тощо), без котрих не можливе здійснення іншої діяльності. Досить часто застосовуються види страхування, що є частиною міжнародних торговельних порядків, наприклад страхування вантажів. Порівняно рідше застосовуються види страхування, що були б ефективні в тій чи іншій конкретній ситуації і які не застосовують через недостатню культуру страхування, у тому числі і через незнання можливостей, які надає сучасне страхування.

1. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник. - ЦУЛ, 2008. - 432с.
2. Дідківський М.І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства - К.: Знання, 2006. - 462с. 3. Пазуха М.Д. Зовнішньоекономічна діяльність (загальні положення). - К.: ЦУЛ, 2008. - 230с. 4. Сміяна Л.С. Правові основи зовнішньоекономічної діяльності. - К.:КНТ, 2008. - 416с.